

**RANÝ MERLEAU-PONTY V DISKUSII
S NATURALIZMOM A PSYCHOLÓGIU**

MICHAL LIPTÁK, Katedra filozofie FF TU, Trnava

LIPTÁK, M.: Early Merleau-Ponty: Discussing Naturalism and Psychology
FILOZOFIA 66, 2011, No 9, p. 935

The aim of the paper is an examination of the critical passages in Merleau-Ponty's *La structure du comportement* to show the fruitfulness of Merleau-Ponty's critical examination of scientific interpretations of behavior and of several case-studies. Further, attention is paid to criticism of Gestaltpsychology and transcendentalism. In the end the author tries to show, how useful Merleau-Ponty's "inductive" approach and his way of argumentation used in the book could be for reading of his later works, as well as for phenomenological enquiries in general.

Keywords: Merleau-Ponty – Naturalism – Gestaltpsychology – Transcendentalism – Behavior – Phenomenology

Francúzsky fenomenologický filozof Maurice Merleau-Ponty (1908 – 1961) sa počas svojho filozofického vývoja venoval širokému radu tém – od telesnosti, vnímania, umenia, politiky, lingvistiky až po vlastný originálny projekt nesubstanciálnej ontológie „živého tela sveta“; ten však v dôsledku jeho náhlej smrti vo veku 53 rokov zostal nedokončený. V máji tohto roku sme si pripomenuli 50 rokov od Merleau-Pontyho úmrtia. Pri tej príležitosti sa však oplatí vrátiť sa aj k jeho prvým vážnym filozofickým počinom. Merleau-Ponty bol totiž prvým fenomenológom, ktorý sa extenzívne venoval psychológii – vrátane naturalistickej a klinickej psychológie –, a to nielen tým, že sa voči nej vyhraňoval, ale dokonca aj tým, že sa ňou inšpiroval. Originálny dialóg medzi filozofiou, psychológiou a naturalizmom, ktorý prebieha v jeho ranom diele, nestratil rokmi na relevantnosť. Aj dnes môže byť podnetný tak pre rozvíjajúce sa kognitívne vedy, ako aj – a najmä – pre súčasné fenomenologické skúmania.

M. L.

O Merleau-Pontym je všeobecne známe, že bol rozvíjateľom husserlovskej fenomenológie. V *Štruktúre správania* (*La structure du comportement* – ďalej len *SC*) jej je však len málo. Merleau-Ponty sa začal intenzívne venovať Husserlovej fenomenológii až v roku 1938, keď už prakticky dokončoval *SC*. Vo vzťahu k fenomenológii je však prekvapujúce, ako konkrétne a konzistentne sú tu už rozvrhnuté najzákladnejšie témy Merleau-Pontyho filozofovania. To môže viesť k otázke, či je vôbec Merleau-Ponty fenome-

lógom. Užho totiž nejde o systematické uplatňovanie fenomenologickej metódy¹ a tá ho ani k jeho témam neprivedla, fenomenológia mu poskytla len terminologické nástroje na uchopenie týchto jeho tém. Pravda, treba jedným dychom dodať, že fenomenológia sa dostala do SC akoby okľukou cez gestalt psychológiu, ktorá – ako uvádza napr. Yontef ([15], 17 – 25) či Lyotard ([8], 59 – 65) – v mnohom na fenomenológiu nadväzuje. Okrem Hegelovej *Fenomenológie ducha*, ktorá je tu hlavnou filozofickou inšpiráciou, tak Merleau-Ponty čerpá veľa z prác gestalt psychológov Wolfganga Köhlera a Kurta Koffku a z práce *Der Aufbau des Organismus* (1934) „proto-gestaltistického“ biológa Kurta Goldsteina.

Logická štruktúra SC je zjavne „nefenomenologická“. Zatiaľ čo Husserl či Heidegger sa vo svojich textoch vracajú k prirodzenému svetu či k postoju ako základu, ktorý má filozofiu zachrániť pred nástrahami podružných a nepôvodných teórií a predsudkov, východiskom SC sú práve tieto teórie, výklad sveta, ako ho ponúkala vtedajšia fyzika, biológia či neuropsychológia.

Vo svojom príspevku sa zameriam na kritické pasáže v SC. Diskusia fenomenológie s vedeckými, pozitivistickými prístupmi by totiž nemala prebiehať len na principiálnej úrovni, ale mala by občas „klesnúť“ na „nižšiu“ úroveň a týkať sa napríklad konkrétnych prípadových štúdií. Kritické pasáže v SC môžu byť v tomto smere pre fenomenológiu nesmierne podnetné. Demonštrovať to chcem na Merleau-Pontyho kritike reflexných okruhov. Ďalej sa zameriam na kritiku gestalt psychológie, ktorú Merleau-Ponty kritizuje najmä preto, že nedocenila význam pojmu *Gestalt*. Dnes by sme však mohli povedať – takpovediac *ex post* a, samozrejme, nie v súlade s vtedajšími Merleau-Pontyho motívmi –, že gestalt psychológia je kritizovaná prakticky v tom momente, keď prestáva byť fenomenologická. Napokon sa dotknem načrtnutej kritiky transcendentizmu a pokúsím sa ukázať, v čom môže byť prístup v SC prínosný tak pre fenomenológiu, ako aj pre čítanie neskoršieho Merleau-Pontyho.

Štruktúra správania: téma. Tému práce vystihujú prvé vety: „Naším cieľom je porozumieť vzťahom medzi vedomím a prírodou – prírodou organickou, psychologickou, alebo i sociálnou. Prírodou tu myslíme rozmanitosť udalostí, ktoré sú navzájom vonkajškové a sú spojené vzťahmi kauzality“ ([10], 17). Ide teda o „večný“ filozofický problém možnosti koexistencie deterministickej prírody a slobodného vedomia, zapojenia ducha do sveta či „angažovaného vedomia“ ([13], 407), koexistencie privátnej sféry vedomia a verejného sveta, ktorý skúmajú prírodné vedy. Základná pozícia, proti ktorej Merleau-Ponty vystupuje, je naturalizmus. Ten daný problém rieši tvrdením, že všetky „fenomény“ týkajúce sa vedomia a celá jeho „privátna sféra“ sú v zásade lokalizovateľné v nejakom

¹ Rozdiel medzi fenomenologickými technikami Husserla a Merleau-Pontyho sa na Slovensku podrobne venoval Jozef Sivák. K SC sa hodí jeho komentár, že „po zavrnutí epoché sa [Merleau-Ponty] bude pridržať prirodzenej roviny, nanajvýš sa jeho myslenie bude pohybovať medzi psychológiou a filozofiou, podujme sa fenomenológiu prekonať ‚pozitívne‘, zdola“. J. Sivák súčasne upozorňuje na to, že by tu mohlo ísť o to, čo Husserl nazve hrozbou „metabázy“ ([12], 44).

pozorovateľnom substráte, že sú naň redukovateľné, a preto ich možno interpretovať prostredníctvom fyziky a fyzikálnych zákonov. Zo súčasnej filozofie mysle sa takejto naturalistickej koncepcii najviac približuje teória identity typov (*type-identity theory*).² Filozoficky možno naturalizmus označiť za spinozovsky ladenú metafyzickú koncepciu,³ jeho výhodou oproti iným „metafyzickým“ koncepciám je to, že využíva poznatky prírodných vied a usiluje sa byť s nimi v súlade a že jeho závery možno v priestore týchto vied testovať. Aby bola lokalizácia „fenoménu“ vedomia možná, berie sa substrát, na ktorý majú byť redukované, ako súbor relatívne uzavretých systémov, pozostávajúci z určitých „atómov“ či merateľných a kvantifikovateľných vzťahov medzi nimi.

Problémy s naturalizmom. Merleau-Ponty sa najprv venuje kritike naturalistickej koncepcie reflexných okruhov, pričom argumentácia má dve roviny. V prvej rovine sa snaží ukázať, najmä s využitím spomínanej Goldsteinovej práce a koncepcií neurovedca C. S. Sherringtona, že naturalistická koncepcia je pri výklade reflexných okruhov sama osebe nedostatočná. Jednoduchý reflex vykladá ako aktiváciu jednotlivých *dispozitívov* či *inhibítorov* v substráte. Konkrétne experimenty túto atomistickú koncepciu narúšajú, keďže totožné vonkajšie podnety nespôsobujú vždy rovnaké reflexy, a zdá sa, že aktivácia určitého dispozitívu závisí od viacerých podmienok, konkrétne od toho, či sú súčasne aktivované iné reflexné okruhy alebo či daný podnet predchádzala aktivácia určitých reflexných okruhov. To sa rieši termínom *transverzálnych vzťahov*, ktoré tvoria reálne prepojenia medzi jednotlivými okruhmi. Problémom zostáva lokalizácia týchto vzťahov v substráte, keďže podľa experimentov sa ukazuje, že tieto transverzálne vzťahy musia fungovať aj medzi topograficky veľmi vzdialenými okruhmi. Ďalším riešením je konštatovať hierarchickú dvojstupňovú štruktúru nervovej sústavy, pričom nad jednotlivými reflexnými okruhmi sa nachádza mozog ako centrum *koordinácie a integrácie*. To znamená, že mozog má určitú univerzálnu inhibičnú schopnosť, ktorou autorizuje dispozitívy a inhibítory v jednotlivých reflexných okruhoch či ich súboroch. Tak napríklad spinálny šok by bolo možné interpretovať inhibíciou na prvom stupni a cerebrálny šok inhibíciou na druhom stupni. Takáto koncepcia je podľa Merleau-Pontyho nekonzistentná. Jednak prakticky vyčleňuje mozog z nervovej sústavy a dáva mu univerzálnu „právomoc“ nad ňou, jednak sa podľa neho spreneveruje ideí testovateľnosti. To, čo by sme u patologických jedincov nazvali kvalitatívnou *zmenou* reflexu, interpretuje táto koncepcia – v úsilí o atomistickú lokalizáciu – aktivovaním dispozitívu, vždy už prítomného v danom reflexnom okruhu. Predtým tento dispozitív nebol aktivovaný vďaka univerzálnej inhibičnej

² Schematické vyjadrenie teórie identity typov môžeme nájsť napr. v knihe Tomáša Hříbka *Metafyzika antiindividualismu* ([6], 26 – 29).

³ Podobne ako teória identity typov považuje vedomie za udalosť v jedinom fyzikálnom svete, Spinoza považoval myseľ za atribút jedinej substancie. Filozofujúci neurovedec Antonio Damasio píše: „Veľký význam pre to, o čom chcem hovoriť, má jeho [Spinozov] názor, že myseľ a telo sú paralelné atribúty (nazvime ich manifestácie) tej istej substancie. [...] Som presvedčený o tom, že mentálne procesy sú zakotvené v mapovaní tela mozgom, v súboroch neurálnych vzorov, ktoré zobrazujú reakcie na udalosti spôsobujúce emócie a pocity“ ([3], 12).

schopnosti mozgu ako koordinačného centra. Tento inhibovaný dispozitív, u nepatologického jedinca „vždy už prítomný“, však nie je pozorovateľný a táto hypotéza nie je testovateľná. Merleau-Ponty ju nazýva arbitrárnym predpokladom, ktorého cieľom nie je vernosť vedeckým zisteniam, ale zachovanie určitej koncepcie ([10], 37 – 39). V súlade s Goldsteinom tak Merleau-Ponty navrhuje začleniť mozog späť do nervovej sústavy a interpretovať jednotlivé reflexy a odlišnosť reakcií na totožné podnety v rôznych časoch a rôznych situáciách ako závislé od celkového stavu organizmu. „Adekvátny podnet nemôže byť definovaný sám osebe a nezávisle od organizmu; nie je to fyzikálna realita, ale realita fyziologická či biologická“ ([10], 52). O mozgu možno povedať, že jednotlivé reflexné okruhy *modifikuje*,⁴ čo nie je nesprávne, no neumožňuje to atomisticky lokalizovať dispozitívy a inhibítory.

Druhá rovina argumentácie sa týka práve spomínanej testovateľnosti a je v istom zmysle principiálnejšia. Podľa Merleau-Pontyho samotné experimentovanie v biológii a neurovedách prebieha tak, že neumožňuje interpretáciu normálneho živého individua. Skúmajú sa patológie alebo prebiehajú laboratórne experimenty, ktoré však izolujú určité aspekty, a tak prakticky simulujú patológie. Výsledky týchto experimentov nám hovoria niečo o reálnom normálnom fungovaní živého organizmu len vtedy, ak prijmeme predpoklad, že tieto izolované patologické či prevrátené reakcie sú reálne prítomné v normálnom fungovaní organizmu a že celok tohto fungovania je tvorený ich súčtom. Podľa Merleau-Pontyho nemáme dôvod tento predpoklad prijímať. Úspechy neuropsychológie ako praktickej medicíny len ukazujú, že patologické správanie je skutočne reálnou zmenou v substráte, avšak práve v záujme jej zachovania v takejto forme treba odmietnuť filozofický koncept, ktorý tvrdí, že neurovedy ponúkajú univerzálny interpretačný rámec pre všetko. Potom by bol totiž nepochopiteľný pojem „patológie“ vôbec,⁵ keďže jednotlivé reakcie sú len fyzikálnymi procesmi, v ktorých nič viac nie je, a patologické môžu byť len vtedy, ak berieme do úvahy celkové správanie organizmu v danej situácii. Ak toto správanie „rozmeníme na drobné“, stane sa iba nezrozumiteľným. „Každú reakciu, ktorá sa dosiahne v laboratóriu, keď sa skúma chorý organizmus alebo organizmus za umelých podmienok, nemožno ponímať ako biologickú realitu. Predmetom biológie je postihnúť to, čo robí živú bytosť živou, to znamená – podľa realistického postulátu, ktorý spája mechanizmus s vitalizmom – nie navrstvenie elementárnych reflexov alebo intervencií ‚životnej sily‘, ale nerozložiteľné štruktúry spôsobov správania. *Automatické reakcie môžeme pochopiť*

⁴ „Modifikácia“ je kvalitatívny pojem implikujúci oveľa viac než len jednoduchú zmenu znamienka. K používaniu kvalitatívnych pojmov vo fyziológii – a to aj v tej, ktorá sa programovo snaží o kvantifikáciu všetkých somatických vzťahov – pozri prácu Georga Canguihlema ([2], 17 – 45; k použitiu pojmu modifikácie konkrétne pozri [2], 107).

⁵ Na nevyhnutnosť normatívneho prístupu pri skúmaní patológie, a tým pádom na nemožnosť redukcie patológie na fyzikálne stavy zásadne upozornil Merleau-Pontyho súčasník Georges Canguilhem vo svojej práci z roku 1943 ([2], 69 – 138). „Klinická prax nie je a nikdy nebude vedou, aj keď používa prostriedky, ktorých efektívnosť je čoraz viac garantovaná vedecky. [...] Neexistuje objektívna patológia“ ([2], 134).

ako degradáciu reakcií usporiadaných“ ([10], 72; kurzíva M. L.).⁶

Naturalistická interpretácia je odmietnutá aj pri vyšších štruktúrach správania, najmä na príklade Pavlovovej teórie podmieneného reflexu (ktorá má schematicky vykladať proces učenia), ktorá podľa neho v konečnom dôsledku nie je ani v záujme faktov. Proti Pavlovovmu analytickému prístupu využíva Merleau-Ponty ako alternatívnu interpretáciu pojem Gestaltu, ktorý prekladá nie ako „tvar“, ale ako „forma“.⁷ Tvrdí, že jednotlivé situácie treba ponímať ako odlišné celky, a nie ako odlišné kombinácie stálych členov. Namietla, že správanie organizmu sa nedá reálne rozložiť na jednotlivé fyzikálne procesy v tele rovnakým spôsobom, podobne ako *situácia*, v ktorej sa organizmus nachádza, sa nedá reálne rozložiť na jednotlivé komponenty. Inými slovami, *význam* situácie nechápeme ani vtedy, keď už dokážeme interpretovať jej jednotlivé aspekty. Myslím, že nebude nesprávne pozorovať tu len alternatívny výklad Husserlovho pojmu fenomenálneho poľa ([7], 72 – 79).⁸

Forma (*Gestalt*) a kritika gestalt psychológie. Vráťme sa k pojmu formy. Akým spôsobom Merleau-Ponty pracuje s týmto pojmom? Merleau-Ponty pristupuje ku kritike gestaltistickej pozície a zdôvodňuje, prečo ju – aj keď ju doteraz využíval ako pozitívny základ kritiky naturalistických koncepcií – musí v tomto momente opustiť. Problémom je to, že gestalt psychológia sa z filozofického hľadiska nezaviazala substanciálnej ontológii a predpokladá, že gestalty možno reálne nájsť na fyzikálnej úrovni. Gestaltistická kritika klasickej teórie reflexu či pavlovovskej teórie podmieneného reflexu tak nevyžaduje zásadnú zmenu *filozofie* naturalizmu, vyžaduje iba, aby to, na čo sa bude brať ohľad, neboli nejaké „atómy“, ale celky ako štruktúry. Podnety a reflexy nie sú atomistické, jednoduché, ale štruktúrované, no tieto štruktúry reálne existujú vo fyzikálnom svete. Principiálna myšlienka materialistickej redukcie ostáva v platnosti prakticky bezo zmeny. „Keď tvarová psychológia zaviedla zreteľ štruktúrny, vôbec si nemyslí, že prekonala pojem fyzikálneho sveta ako *omnitude realitatis*, pretože štruktúry sa vyskytujú už v ňom. Už vo fyzikálnom svete je prechod od podmienok k dôsledkom diskontinuitný“ ([10], 184). Čo teda v konečnom dôsledku gestalt psychológia vyžaduje zmeniť, to je explanácia vo fyzike. Keď začne fyzika nachádzať vo fyzikálnom svete celky a štruktúry namiesto jednotli-

⁶ Zvýraznená pasáž v origináli znie „C'est par les réactions ordonnées que nous pouvons comprendre, à titre de dégradations, les réactions automatiques“ ([11], 48). To možno preložiť skôr ako „prostredníctvom usporiadaných reakcií môžeme na základe degradácie pochopiť reakcie automatické“. To by mohlo implikovať epistemologickú prednosť usporiadaného stavu, proti čomu by Canguilhem namietal ([2], 51 – 53; 124 – 135). Treba však za tým vidieť pokus o univerzálnejšiu filozofickú explanáciu, smerujúcu k pojmu „integrácie“, za ktorým možno badať hegelovskú syntézu. „Degradácia“ je protipohyb vzhľadom na „integráciu“, avšak nie v zmysle reverzibility, ale v zmysle modifikácie. Vyššie štruktúry zostávajú v nižších prítomné práve ako degradované.

⁷ No nejde o Merleau-Pontyho vlastnú „inováciu“. „Gestalt“ sa vo francúzskej filozofii zvykne prekladať ako „forma“. Jeden z prvých proponentov gestalt psychológie vo Francúzsku, Paul Guillaume, z ktorého čerpá aj Merleau-Ponty, nazval svoju knihu z roku 1937 *La Psychologie de la forme* ([10], 300).

⁸ Fenomenologická koncepcia fenomenálneho poľa je však priamo zakotvená aj v gestalt psychológii ([15], 266 – 280), a teda najmä jej prostredníctvom sa dostáva aj do práce Merleau-Pontyho.

vých častíc, bude možné napríklad aj úspešne redukovať mentálne stavy na stavy fyzikálne. Filozoficky je teda správny aj Pavlovov prístup, len ho treba v praxi modifikovať.

Tu je už gestalt psychológia pre Merleau-Pontyho neprijateľná. „Keď však Gestaltteória hovorí o fyzikálnych formách, má tým na mysli, že v prírode osebe je možné nájsť štruktúry, z ktorých možno konštituovať ducha. No tie isté dôvody, ktoré diskreditujú pozitivistické poňatie zákonov, diskreditujú aj pojem foriem osebe“ ([10], 192). Gestaltistický pojem formy či štruktúry vo fyzike by nám zrejme umožnil trocha voľnejšie narábať s jednotlivými komponentmi útvarov, keďže na zachovanie gestaltu je potrebný skôr pomer častí, ich *ratio*, než charakter častí. Avšak stále by sme boli nútení interpretovať život či vedomie ako zloženinu fyzikálnych štruktúr, ako ich prejavy, ktoré reálne nie sú ničím. Potom je už jedno, či hovoríme o štruktúrach, alebo izolovaných atómoch. Môžeme sa takisto späť pozrieť na pojem „patológie“. Ten by bol gestaltisticky interpretovaný ako nahradenie jednej štruktúry inou (teda už nie ako odčítanie), no jeho význam sa stráca aj v tejto interpretácii: Medzi dvoma fyzikálnymi štruktúrami totiž nie je reálne nič, čo by jednu vyčleňovalo ako hodnotnejšiu než inú, jednu ako patologickú a druhú ako zdravú. Ak bolo vyššie v citáte uvedené, že patologické reakcie možno chápať ako degradáciu integrovaných reakcií, tak teraz to už možno spresniť v tom zmysle, že pojmy štruktúry a formy samy vyžadujú *hierarchicky* usporiadané celky. Dovoľujem si dokonca dodať, že takáto hierarchická štruktúra by nemala byť axiologicky neutrálna, no takéto tvrdenie sa v *SC* explicitne nenachádza. Tieto celky sú ďalej špecifikované ako fyzikálny, vitálny, a ľudský poriadok. „V skutočnosti treba hmotu, život a ducha chápať ako tri rády významov“ ([10], 187).⁹

Tri dialektiky a problémy transcendentizmu. To však v rámci *SC* nesmieme chápať ontologicky. „Forma“ je epistemologický pojem, ktorý má zahŕňať prístup, ktorý vôbec robí ľudský, zvierací, či dokonca rastlinný život pochopiteľným. Merleau-Pontyho výklad troch poriadkov sleduje líniu, v rámci ktorej je každý predchádzajúci poriadok zahrnutý v nasledujúcom a ním modifikovaný. Nejde o nejaké pripočítanie, ale o tri typy dialektík. „Ide o ‚funkčný protiklad‘, ktorý nemôže byť premenený na ‚protiklad substanciiálny‘. Duch nie je nejakou špecifickou diferenciou, ktorá by pristupovala k bytiu vitálnemu či psychickému, aby z neho učinila človeka. Človek nie je rozumný živočích. Nástup rozumu a ducha nenecháva v človeku nedotknutú akúsi v sebe uzatvorenú sféru intinktu“ ([10], 242).

Zjednodušene sa dá povedať, že tu ide obrat od toho, „ako to jedine je“, k tomu, „ako tomu jedine rozumieme“, pričom to pomerne jasne pripomína Kantov kopernikovský obrat. „[F]yzikálne zákony však neposkytujú vysvetlenie štruktúr, ale predstavujú vysvetlenie v štruktúrach“ ([10], 258). Skutočne, neskôr sa Merleau-Ponty dostáva veľmi blízko k transcendentálnemu idealizmu. Ten však neprijíma; napokon zistíme, že cieľom *SC* zďaleka nie je len kritika naturalizmu, ale – a možno ešte viac – snaha vyťažiť z neho to pozitívne a čiastočne si tak aj pripraviť pozície pre nasledujúcu kritiku trans-

⁹ V origináli „trois ordres de signification“ ([11], 147).

cedentalizmu (ktorá bude mať priestor vo *Fenomenológii vnímania* (*Phénoménologie de la perception*, ďalej len „PP“). Merleau-Ponty najskôr využíva najmä podnety Hegelovej *Fenomenológie ducha*, pričom chápe ducha ako tretiu dialektiku, v ktorej sú integrované obidve predchádzajúce dialektiky: tak fyzikálna, ako aj vitálna. Človek je chápaný ako integrovaný jedinec, jedinec v ľudskom poriadku, ktorý je integráciou nižších štruktúr na vyššej úrovni. Toto ponímanie sa však stráca, ak chápeme človeka ako čistý či transcendentálny subjekt, Ja či ego. Je potom otázne, *koho* pozícia je v skutočnosti transcendentálna a – keďže Merleau-Ponty stále berie do úvahy aj situáciu, v ktorej sa subjekt nachádza – *čo*, resp. kde je táto pozícia. Demonštruje to najmä na radikalizácii Husserlovho termínu *Abshattungen* ([7], 84 – 90), odtienenie (Merleau-Ponty to prekladá aj ako „*le profil*“), keď perspektivizmus chápe nielen ako podstatnú vlastnosť vecí, ale prakticky aj ako veci samotné;¹⁰ a tento perspektivizmus môže byť konštituovaný len reálnym umiestnením perceptívneho vedomia vo svete.¹¹

Aj to poukazuje na to, že „treba rozlišovať medzi vedomím ako miestom významov a vedomím ako prúdom prežívaného“ ([10], 280). Perceptívne vedomie (ktoré bude v neskorších Merleau-Pontyho prácach stotožnené s nám známejším pojmom „živé telo“, *la chair*), ktoré podstatne „vidí“ veci v profiloch (resp. pre ktoré veci sú/dávajú sa v profiloch) a ktoré je integráciou všetkých poriadkov, ktoré sa môže dokonca dezintegrovať a stať sa patologickým, je týmto prúdom prežívaného. *Toto* vedomie je najpôvodnejšie.¹² „Nadstavbou“ je vedomie ako miesto významov. „[J]ediný spôsob, ako vec môže pôsobiť na ducha, spočíva v tom, že mu ponúkne určitý význam, že sa mu javí, že sa pred ním konštituuje vo svojich inteligibilných artikuláciách [...] [K]aždá vec, na ktorú možno myslieť, je významom veci“ ([10], 266).¹³ Tieto výroky tu majú ešte byť reprodukciou transcendentalistkej pozície a už v nich môžeme vidieť, čo v nej Merleau-Ponty považuje za chybné: Ponúkajú totiž túto nadstavbu *ako* základnú a pôvodnú. Transcendentalizmus je prakticky „vinný“ v tom, že má podobnú chybu ako naturalizmus: obidva sú do istej miery konštrukciami, ktoré boli absolutizované a vyhlásené za jediné pravdivé.

Sú to však konštrukcie, ktoré sa nejakým spôsobom pravdy – pravdivého výkladu – už dotkli. Transcendentálny idealizmus správne argumentoval proti materialistickej re-

¹⁰ Podobne radikálne k problému vnímania pristupuje Barbaras, ktorý takisto tvrdí, že Husserl sa nevymanil z predstavy nemenného invariantu, podstaty vecí, ktorá sa dáva v slede odtienení ([8], 16 – 17; 28 – 29). To zjavne vidieť vtedy, keď adekvátnu danosť vecí nazve ideou v Kantovom zmysle ([7], 296; porov. [1], 38 – 41).

¹¹ Rozvíjaniu tejto pozicionality či „umiestnenosti“ jednak u neskoršieho Merleau-Pontyho, ale aj u Patočku či Barbarasa a iných filozofov, sa vo svojom texte podrobne venuje Petra Hroncová [5].

¹² Vzhľadom na úlohu Hegelovej *Fenomenológie ducha* v *SC* tu možno uviesť jeho opis ducha o-sebe, v ktorom takisto badať moment integrácie: „Duch je teda *vedomím* vôbec (čo v sebe obsahuje zmyslovú istotu, vnem a rozum), pokiaľ pri rozbere seba samého podržiava ten moment, že je pre seba *predmetnou* skutočnosťou *vo forme bytia*, a pokiaľ abstrahuje od toho, že táto skutočnosť je jeho vlastné bytie pre seba“ ([4], 288).

¹³ V origináli sa v tomto citáte na prvom mieste nachádza „sens“, na druhom „signification“ ([11], 213). Obidva výrazy sú v preklade preložené ako „význam“. Ja by som však navrhoval zachovať rozdiel v pojmoch a prekladať „sens“ ako „zmysel“.

dukcií. No naturalizmus, najmä prostredníctvom skúmania patologických stavov, správne odhalil niečo ako pôvodný originárny „život vedomia“, ktoré treba chápať aj ako integráciu biologických a fyzikálnych štruktúr. Existuje teda určitá pravda naturalizmu a pojem perceptívneho vedomia je jeho pozitívnym výťažkom. Vzhľadom na to, akú úlohu bude hrať tento koncept v Merleau-Pontyho filozofii, môžeme SC čítať nielen ako kritiku naturalizmu, ale aj ako radikálnu kritiku transcendentalizmu. Tento moment je viac rozvinutý v PP.

Vzťah SC k fenomenológii a k neskorším Merleau-Pontyho prácam. Na záver teda prejdem k otázke, v čom je spôsob argumentácie v SC prínosný pre fenomenológiu. Napriek tomu, že Merleau-Ponty stojí na principiálnej inej pozícii než naturalizmus (tieto pozície podľa mňa možno stotožniť s tým, čo sa nazýva prístup prvej osoby (na rozdiel od prístupu tretej osoby), jeho argumentácia proti nemu v prvých dvoch kapitolách SC, ktoré sa zakladajú na prípadových štúdiách, nie je principiálna. Týka sa skôr väčšej či menšej plauzibility výkladu. Sám Merleau-Ponty to v závere druhej kapitoly označuje za dlhé indukčné skúmanie, „ktoré dokonca nikdy nie je dokončené, pretože behaviorizmus môže vždy vynájsť ďalšie mechanické modely, ktoré bude treba podrobiť analýze“ ([10], 175). Okrem toho využíva ako základné argumentačné nástroje výklady gestaltpsychológie, ktoré – ako som už uviedol – nestoja na pozícii principiálne odlišnej od naturalizmu. Bude teda v súlade s Merleau-Pontyho zámerom čítať prvé dve kapitoly kriticky. Nie je prakticky možné kompletne konfrontovať Merleau-Pontyho protiargumenty s novými výsledkami výskumov, napríklad z oblasti neuropsychológie, pretože jeho argumentácia je do istej miery dobová. Avšak fakt, že sa snaží podať alternatívnu a prijateľnejšiu interpretáciu niektorých zistení vied, je podstatný a ponaučením pre každú filozofiu s prístupom prvej osoby – teda aj pre fenomenológiu – je to, že by nemala nad zisteniami a výkladmi vied mávať rukou, ale že by sa vždy mala vyjadriť k ich explanačnej hodnote a prípadne ponúknuť alternatívne vysvetlenia. Na rozdiel od principiálneho výkladu sa totiž jazýček na váhach plauzibility môže preklopiť na druhú stranu, ak sa zmení obsah výkladov. Principiálny koreň Merleau-Pontyho argumentácie sa možno nachádza v kritike gestalt psychológie, kde sa núka širší priestor na čisto filozofické dišputy.

Čo sa týka vzťahu k neskoršiemu Merleau-Pontymu, najzásadnejší rozdiel nespočíva v množstve tém, ktoré sú v SC len zľahka nadhodené, no až neskôr komplexne riešené,¹⁴ ale v tom, že SC nemá ontologické implikácie či inými slovami: Som presvedčený, že sa dá čítať bez ontologických implikácií. Samozrejme, vo *Viditeľnom a neviditeľnom* (*Visible et invisible* – ďalej len VI) nejde o nijakú substanciálnu ontológiu, ba dokonca ani o problematiku ontologickej diferencie, čo je zachytené v označení bytia ako „živlu“ a v jeho prepájaní s *la chair*, ktoré je už interpretované nielen ako naše „živé telo“, ale ako „živé telo sveta“ ([14], 14). Avšak ak tu vôbec dochádza k tematizovaniu bytia prostredníctvom akéhokoľvek iného konceptu, je tu vždy možnosť nejakým spôsobom využiť

¹⁴ Samozrejme, nie celkom komplexne, keďže posledné veľké Merleau-Pontyho dielo *Viditeľné a neviditeľné* zostalo nedokončené.

bytie ako základ interpretácie vecí. To sa podľa môjho názoru čiastočne prejavuje aj v – samozrejme, veľmi podnetných – Merleau-Pontyho textoch venovaných maliarstvu, s ktorými sme sa stretli aj v prekladoch [9]. Neprítomnosť ontologických implikácií v *SC* je podľa môjho názoru naznačením možnosti čítať aj iné Merleau-Pontyho texty neontologicky, takpovediac esencialisticky, alebo preferovať epistemologické implikácie jeho prác. Nejde tu ani tak o *VI*, kde „deontologizácia“ by bola zjavným znásilnením zmyslu práce, ako skôr o Merleau-Pontyho partikulárne texty o umení, jazyku, politike a vede. Takáto možnosť vo vzťahu k Merleau-Pontymu sa mi zdá byť nesmierne zaujímavá (viac sa zhoduje s mojím pochopením fenomenologického hesla „*Zu den Sachen selbst!*“). Takýto Merleau-Ponty je predsa len fenomenológom.

LITERATÚRA

- [1] BARBARAS, R.: *Vnímání. Esej o smyslově vnímatelném*. Praha: FILOSOFIA 2002.
- [2] CANGUILHEM, G.: *On the Normal and the Pathological*. Dordrecht: D. Riedel Publishing Company 1978.
- [3] DAMASIO, A.: *Looking for Spinoza. Joy, Sorrow and the Feeling Brain*. London: William Heinemann 2003.
- [4] HEGEL, G. W. F.: *Fenomenologie ducha*. Brno: Nakladatelství ČSAV 1960.
- [5] HRONCOVÁ, P.: Rozvíjanie problému telesnosti. Merleau-Ponty, Patočka a Barbaras. In: *Ostium*, roč. 5, 2010, č. 1, URL: <www.ostium.sk>.
- [6] HRÍBEK, T.: *Metafyzika antiindividualismu*. Praha: FILOSOFIA 2008.
- [7] HUSSERL, E.: *Ideje k čistě fenomenologii a fenomenologické filosofii I*. Praha: OIKOYMENH 2004.
- [8] LYOTARD, J.-F.: *Fenomenológia*. Bratislava: Sofa 1999.
- [9] MERLEAU-PONTY, M.: *Oko a duch a jiné eseje*. Praha: Obelisk 1971.
- [10] MERLEAU-PONTY, M.: *Struktura chování*. Praha: FILOSOFIA 2008.
- [11] MERLEAU-PONTY, M.: *La structure du comportement*. Paris: Presses Universitaires de France 1977.
- [12] SIVÁK, J.: *Husserl a Merleau-Ponty. Porovnanie dvoch fenomenologických technik*. Bratislava: VEDA 1996.
- [13] SIVÁK, J.: 90 rokov od narodenia Mauricea Merleau-Pontyho. In: *Filozofia*, roč. 53, 1998, č. 7, s. 407 – 413.
- [14] TIN, M.: Merleau-Ponty medzi intersubjektivitou a (živým) telom sveta. In: KARUL, R. – MURÁNSKY, M. – VYDROVÁ, J.: *Intersubjektivita v globálnej situácii*. Bratislava: Filozofický ústav SAV 2006, s. 10 – 16.
- [15] YONTEF, G.: *Gestaltterapie. Uvědomování, dialog a proces*. Praha: Triton 2009.

Mgr. Mgr. Michal Lipták
 Katedra filozofie FF TU
 Hornopotočná 23
 918 43 Trnava
 SR
 e-mail: iamichal@gmail.com